

"תמיד אוקטובר"¹ – מ-1973 ל-2023 דרך ספרי המלחמה – גל פרל

גל פרל, ראש תחום יבשה ועורך ראשי של כתב העת "בין הקטבים" במטה מה"ד וסרן (מיל') בעוצבת הצנחנים "חיצי האש".

"ב-1973 חמד לו הגורל לצון. הוא חזר על אותו תסריט, של 1967, אלא שהשחקנים החליפו תפקידים. למזלה של ישראל היה הסיום שלה ב-1973 טוב יותר מאשר הסיום המצרי ב-1967. על אף ההפתעה והטעויות הדומות, הצליחו חיילי צה"ל להפוך בגבורתם ובאומץ לבם את הקערה על פיה" (שיף, 1974, עמ' 67).

תקציר

כשזה מגיע למחקר ולספרות, מלחמת יום הכיפורים ממש לא נגמרה. מאז שהסתיימה פורסמו בישראל מאות ספרים ומחקרים על אודותיה, כל שנה מתפרסמים כמה ספרים ונחשפים סיפורים חדשים, חלקם תורמים למחקר ההיסטורי וחלקם תורמים בעיקר לחיזוק המיתוס של המלחמה. המחקר על מלחמת התקומה ("חרבות ברזל") בעיצומו, אך כבר יצאו, ויוצאים כל העת, ספרים שתיארו אותה, בין שאלו ספרים ואסופות מאמרים מחקריים ובין שאלו סיפורים אישיים של מי שלחמו בה (פינקל, 2025, עמ' 76).

סקירה זו תעסוק בספר חשוב על המלחמה שפרצה ב-1973, ובספר המקביל בחשיבותו על המלחמה שפרצה ב-2023 ובמובנים רבים טרם נסתיימה. מאחר והסקירה בוחנת שני ספרים הרי שהיא למיטיבי לכת באורכה, אך זו דרך שכדאי ללכת בה בכדי לראות את ההקבלות.

ספרים נוקבים שכואב לקרוא

על אף שלא הכול נחשף, ולא הכול נחקר עד תום, דומה שספר אחד על אודות מלחמת יום הכיפורים, שהיה מהראשונים שיצא לאור, כשנה בלבד לאחר שהסתיימה, הצליח לתפוס את עיקרי לקחיה, מחדליה והצלחותיה באופן שלא עורער גם 50 שנים מאוחר יותר. הספר הוא **"רעידת אדמה באוקטובר"** (הוצאת זמורה ביתן, מודן, 1974), שכתב בשעתו הפרשן הצבאי של עיתון **"הארץ"**, אולי בכיר הפרשנים הצבאיים בישראל, זאב שיף. הקריאה בו עתה, לאור המלחמה שנפתחה

¹ כותרת המאמר לקוחה משירו של נתן יונתן "תמיד אוקטובר" (יונתן, 1979, עמ' 49), שנכתב לזכר בנו, סגן ליאור יונתן, שנפל כמ"מ שריון בחזית הדרום במלחמת יום הכיפורים.

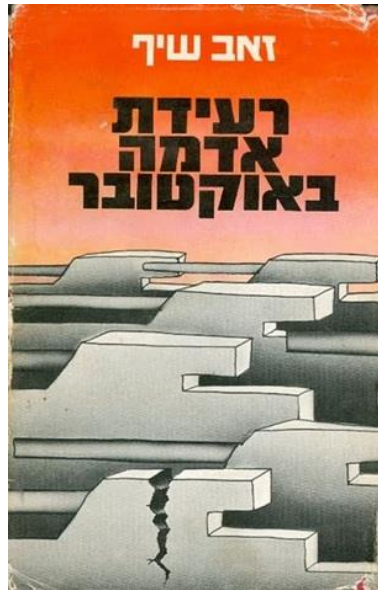
חמישים שנים מאוחר יותר ב־7 באוקטובר 2023, היא קשה במיוחד, משום שקשה שלא לראות את נקודות הדמיון בכל האמור בליקויים בהיערכות להגנה, בשגיאות בקריאת כוונות האויב ובניתוח יכולותיו, בהיבטים ועוד ועוד. קריאה זו מקבלת משנה תוקף נוכח הספר "06:29" (כנרת-זמורה-דביר, 2026) שכתב הפרשן הצבאי הנוכחי של "הארץ", עמוס הראל.

שיף ומספר קטן של עיתונאים ובהם יעקב ארז, איתן הבר, שייקה בן פורת, אורי דן ורון בן ישי, עיצבו אז בגופם ובכתיבתם את האופן שבו מסקרים כאן מלחמות בכלל ואת צה"ל בפרט. מאז 1961 ועד למותו בשנת 2007 בלט ביכולת הניתוח שלו, ברוחב קשריו ובעומק היכרותו עם מפקדי צה"ל החל במשה דיין, יצחק רבין, חיים בר־לב, אריאל שרון וישראל טל ועד לאהוד ברק, שאול מופז, גבי אשכנזי וגדי איזנקוט (אורן, 2007). את עמיתיו, הכתבים הצבאיים הצעירים, לימד שיף שישנו כלל חשוב "שלא מדברים על המבול בנוכחותו של נח". גם הוא, כתב פעם פרשן צבאי בכיר, היה בעיניהם בחזקת נח כזה. "הוא היה שם, הוא ראה וידע הכל, בנוכחותו התבטאת קצת יותר בשקט ועם קצת פחות ביטחון עצמי, הרי נח נמצא במקום ואתה עוסק במבול" (שלח, 2007). הראל, ששיף חנך ולימד בשעתו, הוא הפרשן הצבאי הבולט של דורו וספרו על המלחמה הנוכחית נקרא כאגרוף לבטן ומשאיר את הקורא עצוב וכועס.

ספרו של שיף יצא לאור פחות משנה לאחר המלחמה, לפני 52 שנים ונותר יוצא דופן בעומקו, בניתוחיו ובאופן הצגת הסיפור השלם של המלחמה. הספר של הראל יצא גם הוא בעת שהמלחמה החלה לדעוך משהו, אך עיקרו מוקדש לתיאור מועד פריצתה, ב־7 באוקטובר 2023 וברקע ליום הנורא ההוא.

במנגנון הישראלי, שבו צה"ל עורך תחקירים פנימיים שנותרים מסווגים, בעיקר בגלל המידע הרגיש והסודי שכלול בהם, והזמן הממושך שלוקח לוועדות חקירה לקום ולהוציא מתחת ידן דו"חות, לעיתונאים יש תפקיד מרכזי גם בחשיפת מידע וגם ביצירת תמונה מלאה. מנגד, שני הספרים יצאו לאור סמוך לאירועים שתיארו, ואף ששני המחברים הם פרשנים צבאיים שנחשבים למומחים בתחומם, שהוציאו מתחת ידם מסמכים ביקורתיים ואנליטיים, יש להביא בחשבון מספר מגבלות שמהם סבלו שניהם. ראשית, היעדר הפרספקטיבה שמספקים הזמן והמרחק מההתרחשות, ושנית, העובדה שלא הכול נחשף והיה גלוי לפנייהם (או לחלופין היו מנועים מלפרסם). מכאן שלמרות חשיבותם הרבה יש לקחת בחשבון שבמרוצת השנים מידע חדש יתגלה ויסתור חלק מהתובנות שנכללו בספרים אלו. מאז שיצא ספרו של שיף לאור פורסמו מסקנות ועדת אגרנט, נחשפו עדויות רבות, הצנזורה הסירה את הלוט ואת הסיווג מעל מסמכים רבים, והתמונה על אודות המלחמה התבהרה מאוד, בחלק מהדברים באופן שסתר חלק מטענות המחבר. ועדיין, חלק ניכר ממסקנותיו, שכתובות באופן החד והנוקב שייחד את שיף, עמדו במבחן הזמן. סביר שכך יתברר בנוגע לספרו של הראל על המלחמה האחרונה.

בהקדמה לספר כתב שיף כי אינו סבור ש"עיתונאים זכאים להיות שופטים לאלה שמונו לפקד על מערכות ישראל. גם העתונות בישראל, להוציא קולות בודדים, דיברה בלשון דומה לזו שנשמעה בצה"ל ובמשרד הביטחון" (שיף, 1974, עמ' 9). בשל כך, ציין, נמנע בספר ככל האפשר מלהיות שופט ולחלק ציונים והשאיר זאת להיסטוריונים. חמישים שנים מאוחר יותר הזהיר הראל ערב יום הכיפורים, במאמר שפרסם, ש"ההפתעה הבאה עוד תגיע – השאלה היא איך ישראל נערכת אליה" (הראל, 2026, 211).

"המודיעין ראה את האילנות אך לא את היער"

אחת העדויות שמופיעות בראשית ספרו של שיף, שגורמי ההערכה במודיעין הישראלי לא השכילו להבין את משמעותה, נוגעת לדברים שאמר נשיא מצרים, אנואר סאדאת, בראיון שהעניק במאוס 1973 לשבועון ניוזוויק. סאדאת אמר אז "כי המהלכים האחרונים במלחמת וייטנאם הם דוגמא לו. שם איבד וייטקונג במתקפת הטאט הגדולה כ־45 אלף איש. מתקפה זו היתה כישלון צבאי אולם גם נקודת תפנית פוליטית לטובת וייטקונג. משחזר הסכסוך לקיפאון, פתח צבא צפון וייטנאם במתקפה כוללת. במתקפה זו – הסביר סאדאת לעיתונאי – איבדו הצפוניים למעלה מ־70 אלף איש ולא זכו בפיסת קרקע. בכל זאת נצחו. האמריקאים החליטו לחדול מהמלחמה. והנה עתה הם בתהליך הנסיגה. מהלך זה קוסם לנשיא מצריים וברי שגם הוא חותר להשגת מטרות פוליטיות ולערעור המצב בשביל לגרום לנסיגת ישראל" (שיף, 1974, עמ' 24). הדברים נחתו בישראל על אוזניים ערלות, ואילו סאדאת מימש תוכנית זו אחת לאחת.

סאדאת תכנן והוציא לפועל "מלחמה כוללת מוגבלת ביעדיה" (אשר, 2003, עמ' 98), במטרה לערער את תורת הביטחון של ישראלי באמצעות מהלך צבאי שתואם את יכולות צבאו. הוא קבע שיש לאלץ את ישראל להילחם בריזמנית בשתי חזיתות מלחמה ממושכת (ולשם כך לפעול בשיתוף פעולה עם סוריה), במטרה לגרום לצה"ל אבדות כבדות שישראל תתקשה לספוג (אשר, 2003, עמ' 100-101). בהקשר לכך ציטט שיף את הפרשן המצרי מוחמד חסנין הייכל, שכתב סמוך למלחמה ב־1973, כי "הפחד והסייט של ישראל היא אפשרות מלחמה בשתי חזיתות" (שיף, 1974, עמ' 27).

סגן בנימין סימון טוב, קצין במודיעין פיקוד הדרום כתב במסמך הערכה שהוציא בראשית אוקטובר כי בהחלט יתכן שתחריר 41 (כפי שכונה התרגיל הגדול שערך אז צבא מצרים) "הוא מסווה לפעולת אמת" (שיף, 1974, עמ' 15). מפקדיו סיווגו אותו כמי שזועק "זאב זאב", אך הוא צדק והפך לסמל להבעת עמדה עצמאית גם כשזו סותרת את עמדת הממונים עליו. במקביל הסביר אלוף אלברט מנדלר, מפקד אוגדה 252 (אוגדת הקו בחצי האי סיני) לפקודיו כי בפיקוד אסרו עליו לקדם טנקים לעבר התעלה כי "חוששים שהדבר יגרום לאסקאלאציה (דרדור), לתגובת שרשרת בצד השני. איני רוצה כל שינוי במראה החיצוני של הכוחות" (שיף, 1974, עמ' 24).

קריאת הדברים מקבלת משמעות שונה לאור ההקבלות למתקפת החמאס המפתיעה חמישים שנים מאוחר יותר. תא"ל (מיל') איתי ברון, רח"ט מחקר לשעבר, קבע בדיעבד כי בצה"ל 2023 התפיסה השלטת בפיקוד הבכיר גרסה "שבגדול אנחנו יודעים, ואם נטעה, העליונות המודיעינית תאפשר לנו להתאושש ולהתגבר על הפער" (הראל, 2026, עמ' 259). קשה לומר שזו גישה שונה בהרבה מזו שתיאר שיף. סינוואר ושותפיו בחמאס תכננו מערכה שנועדה לסכל, בין היתר, את ההתקרבות בין ישראל לסעודיה ולהוות את ראשיתה של מערכה אזורית להשמדת ישראל. רצון החמאס כי חזבאללה ואיראן יחברו אליהם במתקפה ויפצלו את כוחה של ישראל, הנגדת ו' שהתריעה מפני מתקפת החמאס והחשש במטכ"ל כי העלאת כוונות וקידום כוחות לעמדות תביא למיסקלקולציה דומים עד מאוד למה שאירע במלחמת יום הכיפורים (הראל, 2026, עמ' 98, 201, 249). כך או כך,

הקונספציה שבה החזיק הפיקוד הבכיר של צה"ל, שאותה תיאר ברון, הקשתה עליו, בוודאי בלוח זמנים של שעות בודדות (בניגוד לימים שעמדו לרשות הרמטכ"ל דוד אלעזר ואלופיו ב'73, ולא הספיקו), להשתחרר ממנה. יש להודות גם כי צה"ל, באוקטובר 2023, היה הרבה פחות כשיר מכפי שהיה הצבא שעמד לרשות הרמטכ"ל של אלעזר.

ניכר, כתב שיף, כי "המודיעין ראה את האילנות אך לא את היער" (שיף, 1974, עמ' 61). אך למרות החמצה זו המודיעין עשוי לטעות ואין זו הטעות החמורה מכול. "טעות המודיעין בין ראש השנה ליום כיפור אינה אלא תאונה, ותהיה חמורה ככל שתהיה. היתה טעות יסודית, קשה יותר מאשר התאונה הזאת. הטעות בהערכת יחסי הכוחות" (שיף, 1974, עמ' 243). ישראל הותקפה בו זמנית מצפון ומדרום, כך שנדרשה לפצל את משאביה, הן באוויר, תחום שהיווה בעבורה מכפיל כוח של ממש, והן ביבשה.

הכישלון ב-7 באוקטובר 2023 היה מורכב מכשל בהנחות המוצא האסטרטגיות, כשל מודיעיני רחב בדבר כוונות האויב (בוודאי נוכח היות תוכנית המתקפה של החמאס שכונתה "חומת יריחו" בידי אמ"ן) וקריסת הכוחות שהגנו על גבול הרצועה, שהסתמכו על כך שתהיה בידם התרעה מקדימה (שלא הייתה) והיו בסד"כ קטן מהנדרש. בשעה 06:29 חמאס יצאה למתקפה מפתיעה, מבוססת תחבולה, שזיהתה היטב את מרכזי הכובד, העוצמות ונקודות התורפה של צה"ל, ומיקדה את מאמציה כדי לנטרל את יתרונות צה"ל וניצלה את חולשותיו (הראל, 2026, עמ' 42, 186-187). למרות יחסי הכוחות בין חמאס לצה"ל, שחזק ממנו לאין שיעור, הרי ש"בשל ההפתעה נוצר יחס בלתי אפשרי, בשיאו 1:8 לערך, בין מספר התוקפים לבין גודלו של הכוח המגן. שעות רבות, שעלו בדם רב, נדרשו לכוחות התגבור לרדת דרומה ולהתחיל לפעול באופן אפקטיבי לטובת היישובים המותקפים. אוגדת עזה קרסה" (הראל, 2026, עמ' 243). לא נותר אלא להיזכר בעצב במילותיו של שלמה ארצי: "עוד לא למדנו כלום כך התברר" (ארצי, 1988).

"הגנה והתבצרות מעולם לא היו בנושאים האהודים בצה"ל" (שיף, 1974, עמ' 107).

הציטוט מעלה שיקף לא רק את המצב התודעתי של הכוחות בחזית ערב המלחמה, בעת שתפסו את הקו, בין ברמת הגולן ובין בסיני, כי אם גם את מצבם של הכוחות בגבול הלבנון ובגבול רצועת עזה חמישים שנים מאוחר יותר. הגנה שעיקרה, כמאמר שיף, הקפדה על משמעת מבצעית ושגרה סיזיפית, מעולם לא הייתה אהודה בצבא, ונתפסה כעול שוחק. יתרה מכך, בשתי המלחמות צה"ל החזיק קו שכלל מכשול שנתפס כבלתי עביר, בתעלת סואץ התעלה עצמה ובגבול רצועת עזה, חמישים שנים אחר כך, כלל המכשול ברצועה עזה קיר תת-קרקעי עתיר חיישנים לגילוי ולסיכול מנהרות חדירה. אולם דרכם של מכשולים שכאלו שהם רק מעכבים, לא מונעים.

שיף תיאר חלק מן הקרבות בפירוט ובבקיאות מרשימים, לנוכח פרק הזמן הקצר בין מועד סיום הקרבות (כולל ההתשה במובלעת הסורית) לבין מועד פרסום המהדורה הראשונה באפריל 1974. חלק אחר, גם אם לעיתים היה מדובר בקרבות מכריעים, תואר בלקוניות. גם כך וגם כך, שיף לא חסך שבטו, איתר וביקר את הכשלים, גם אם בתמצות. ראוי לציין כי שיף הצליח, בסך הכול, לתאר הן את היער כולו והן את העצים שמהם עשויה המלחמה. הראל עשה זאת היטב בכל האמור ביומה הראשון של המלחמה, ובהמשך פחות.

בקרבות ברמת הגולן תיאר שיף כיצד פרצו מאות טנקים סורים לרמה בהפתעה. הקומנדו הסורי פשט במסוקים, על מוצב החרמון, וכבש אותו במהירות. הכוח הקטן של לוחמי גולני לא הצליח להדוף את התוקפים, בין היתר משום שלא השכיל לרתום מראש למאמץ ההגנה על המוצב את הסד"כ הזמין של חיילי המודיעין והלוחמה האלקטרונית ששהו בו. אלו לא תורגלו ולא היו ערוכים לקחת חלק במאמץ הזה ומי מהם שלא נהרגו נפלו בשבי. כשלים דומים אירעו גם חמישים שנים מאוחר יותר במחנה נחל עוז ובמקומות נוספים (הראל, 2026, עמ' 123). אל"ם עידו קס, מח"ט 551 שערך את התחקיר הצה"לי על מחנה נחל עוז, סיפר לימים ששירת 18 שנים בקומנדו הימי, "ואולי פעם אחת היה לי תיק מבצע שדמה בהיקפו ובעומק שלו לתוכניות שהכינו לקראת כיבוש המחנה. הם בנו מבצע מודיעין מיוחד נגדנו. זה מרשים וכואב" (הראל, 2026, עמ' 50).

מול גלי הטנקים הסורים עמדו תחילה רק שתי חטיבות שריון סדירות, 7 ו-188. כך למשל, תיאר כיצד לחמה פלוגת טנקים ג' מגדוד 82, בפיקוד סרן מאיר זמיר (שכונה בקשר "טייגר"), אשר ארבה לטור שריון סורי שמנה 40 טנקים. "את הקרב ניהלנו בטווחים של כמה עשרות מטרים" (שיף, 1974, עמ' 75), סיפר זמיר. הפלוגה השמידה בקרב 30-35 טנקים סורים ונגמ"שים ובלמה את המתקפה הסורית לעבר קוניטרה מכיוון דרום. תמונה דומה התרחשה גם בחזית הדרום שבה צלחו המצרים את התעלה במהירות והתבססו בחצי האי סיני.

שיף מתח ביקורת קשה על חלק ממהלכי המלחמה, ובהם ניסיון הכיבוש הראשון של חטיבת גולני את החרמון ביום השלישי למלחמה. "זו היתה הסתערות חזיתית שבה הכתיבה היוקרה את המהלכים בשדה. לא העננים הם שהכשילו את ההתקפה אלא העובדה שגולני עשה כאן בדיוק מה שהאויב ציפה שיעשה" (שיף, 1974, עמ' 124).

במהלך קרבות הבלימה הקשים, התקשו כוחות חטיבה 7 להדוף את המוני כוחות השריון הסורים. מפקד אוגדה 36, תא"ל רפאל "רפול" איתן, יוצא הפלמ"ח והצנחנים, נחשב למפקד נועז וקריזמטי שהשרה רוגע ונטע נחישות בכוחות. "עוד חמש דקות. לא יותר. תחזיק עוד חמש דקות!" (שיף, 1974, עמ' 93), אמר איתן למפקד חטיבה 7, אל"ם אביגדור "ינוש" ברגל. הם החזיקו, והסורים נשברו. יש בדברים מידה מסוימת של דמיון למה שהתרחש בחזית רצועת עזה עם מתקפת החמאס ב-2023. כאמור, "חמאס, שאגר בשקדנות את המידע על פריסת צה"ל במשך חודשים ושנים (ונעזר רבות במעקב אחר פרסומי חיילים ששירתו בעוטף ברשתות החברתיות), הכין ביסודיות את המתקפה. מתכניה דאגו לבדוד את מרחב הפעולה שלהם ופרסו מארבים חמושים היטב בצמתים, כדי לשבש הגעת תגבורות צבאיות. צוותים של הימ"מ והיחידה המבצעית של שב"כ, חלקם אנשי צוות "טקילה" שירד לעוטף סמוך לתחילת המתקפה, היו מהראשונים שהגיעו לקיבוצים. אבל הם נאלצו לפלס את דרכם דרומה לאורך כביש 232, בסדרת קרבות עקובים מדם עם אנשי חמאס, שארבו להם בנקודות מפתח. הלוחמים הופתעו מכוח האש ומהמיומנות של המחבלים" (הראל, 2026, עמ' 265).

מפקד אוגדה שירד לעוטף בבוקר ה-7 באוקטובר מהמרכז, סיפר להראל "שקרא פעם ספר על מלחמת יום הכיפורים, שבו מישוהו אמר שלא האמין שזה קורה עד שראה מטוס שלנו נופל, כי מטוסים שלנו לא נופלים. ככה הרגשתי עם מה שראיתי בנובה ובקיבוצים. אני מגיע לעוטף ומשפשף את העיניים. זה לא ייאמן. זה ואקום ואתה נשאב פנימה לחור שחור. אין כלום. אני נכנס לכפר עזה, יורים עליי, רואה גופות, ממשיך למיגוניות – אנשים שחוטים. גם בנובה. מראות אפוקליפטיים ואין עם מי לדבר. זה שובר ומפרק אותך. אתה נמצא במוד לחימה, אבל איפה כולם? מה לעזאזל קורה כאן?" (הראל, 2026, עמ' 218).

הקצין, יוצא יחידת עילית, נכנס עם החפ"ק שלו לקיבוץ כפר עזה ונתקל עד מהרה בכוח הנוח"בה. "מגיד המילואים שנלחם לצידי חוטף צרור בבטון, באפוד הקרמי, עף כמה מטרים אבל לא נפצע. קצין המודיעין שלי נפצע קשה מירי. אנחנו עוברים בין גופות מחבלים. צועקים לאזרחים 'צה"ל, צה"ל! אבל הם מסתגרים בבתים ולא מוכנים לפתוח. הייתי באותו יום גם בסעד, בעלומים, ברעים ובבארי. בכל פעם חברתי למפקד, נתתי הנחיות, נלחמתי והמשכתי הלאה. אני עם פלאפון אזרחי, מנווט רק לפי גוגל מאפס. אין לי סלולרי צבאי ואף אחד לא מדבר איתי. אין לי כלום! זה אירוע מטורף! בכל מקום אני שואל את החייל שאני פוגש: מי המפקד שלך? ואף אחד מהם לא יודע לענות. אין עם מי לדבר" (הראל, 2026, עמ' 218). עוד סיפר על המכוניות השרופות הרבות בנובה וכי בכל מקום, כולל במיגוניות, היו פזורות גופות של אזרחים שנרצחו. גם כאן, כמו במלחמת יום הכיפורים, נקלעו כוחות צה"ל לנחיתות ביחסי הכוחות ורק כעבור יממה שכללה גילוי גבורה רבים הצליחו להחזיר לידיהם שליטה מבצעית במרחב שכבש החמאס (ולטהר אותו לחלוטין כעבור כמה ימים נוספים).

למחרת, היממה הקשה ביותר שידעה ישראל מעודה, כתב הראל, "הצטרף סגן הרמטכ"ל, אלוף אמיר ברעם, לכוחות צה"ל שעדיין לחמו בקיבוץ בארי, אחת מזירות הטבח הנוראות בעוטף. בדרכו משער הקיבוץ לעבר בית, שבו התבצרו באותו ערב מחבלים עם בני ערובה ישראלים, ראה ערמת גופות של מחבלים. ליד אחת הגופות נמצא מסמך, שברעם לקח איתו. הייתה זו גופת פעיל בזרוע הצבאית והמסמך היה פתק בכתב יד שבו פנה מפקד מחלקה לאנשיו לפני היציאה לקרב. המסמך רצוף אמרות דתיות בשבח הג'יהאד והנפילה בקרב" (הראל, 2026, עמ' 35). יש בכך עדות לנחישות האויב ולאידאולוגיה הדתית שהניעה אותו.

ב-7' התקפת הפתע המצרית-סורית, אף שחייבה את צה"ל ללחימה בשתי חזיתות, פגשה צבא, הפעם הכשל גבה מחיר כבד בהרבה שכן פעילי החמאס הצליחו להגיע ליישובים ולרצוח מאות רבות של אזרחים. עם זאת, אף שכוחות צה"ל הוזעקו לתגבר את הגנת גבול הצפון, ולמרות החשש הכבד, חזבאללה לא תקף, וכבר למחרת החל לנהל כנגד ישראל מלחמת התשה שכללה ירי תלול מסלול ושיגור כטב"מים לעבר יישובי הצפון וכוחות צה"ל, אך נמנע מהתקפה יבשתית. צה"ל יכול היה למקד את עיקר מאמציו בדרום תחילה.

מימין: הרמטכ"ל, רא"ל הרצי הלוי, מפקד פיקוד הדרום, אלוף ירון פינקלמן, ומפקד אוגדה 98, תא"ל דן גולדפוס, בסיור עם הכוחות ברצועת עזה במהלך המלחמה, (צילום: דובר צה"ל).

"תחליט מי אתה מעדיף להיות – דדו או דיין"

ב-1973, יומיים לאחר פרוץ המלחמה בחזית הדרום נכשלה מתקפת הנגד במה שכונה "היום השחור בתולדות צה"ל" (עד שהתרחש ה-7 באוקטובר 2023). אלוף הפיקוד, שמואל גונן (גורודיש), קרס תחת הלחץ. למרות זאת, נותר דדו קרררוח ובמפגן מצביאות מרשים ניהג את המערכה הקשה שבה עמד צה"ל. "זכור, כאשר יורד הגשם עליך – נרטב גם האויב" (ברטוב, 2002, עמ' 475), אמר אז לאנשיו. נוכח בויקה ומבויקה ומבליקה ששררה בפיקוד הדרום, היו שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו) תמימי דעים, ושניהם הסכימו שנדרש מוח פורה ושקול בפיקוד. הבחירה נפלה על השר והרמטכ"ל לשעבר חיים בר-לב, חברו של אלעזר מילדות ומהפלמ"ח ומפקדו משכבר, והוא מונה למפקד חזית הדרום מעל לאלוף הפיקוד גונן, במטרה להימנע מזעזועים מיותרים בקרב דרגי הפיקוד השונים וכן כדי "להציל את המצב" (שיף, 1974, עמ' 123).

בדומה למטכ"ל שעליו פיקד במלחמת יום הכיפורים הרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו), "אסון 7 באוקטובר אירע במשמרת של חבורה שנחשבה מוצלחת, אפילו מבריקה. הלוי סומן מגיל צעיר יחסית בצבא כנסיך המיועד לגדולות. עוד כשהיה מפקד סיירת מטכ"ל, בתחילת שנות האלפיים, דובר בו כרמטכ"ל עתידי" (הראל, 2026, עמ' 248). גם אלוף פיקוד הדרום, ירון פינקלמן, נחשב למפקד מקצועי מאוד, והלוי חשב שהוא עשוי להתמנות בעתיד לרמטכ"ל. פינקלמן שירת בשעתו "כמג"ד תחת מח"ט הצנחנים הלוי במבצע "עופרת יצוקה" ברצועה ב-2008, הוא נחשב לבן טיפוחיו" (הראל, 2026, עמ' 26).

כאשר שר הביטחון, ירד יואב גלנט לפיקוד הדרום (שעליו פיקד בשעתו כאלוף) בראשית המלחמה ב-2023, הוא נתקל שם בתא"ל (מיל') משה (צינקו) תמיר, מח"ט גולני ומפקד אוגדת עזה לשעבר. תמיר "פשוט צרח על השר: תחליט מי אתה מעדיף להיות – דדו או דיין. תהיה דדו ותוציא את מדינת ישראל מהבור הכי עמוק שאי פעם נכנסה אליו. תתחילו להכין את כוחות היבשה ותנו להם פקודה אחת – תגיעו לשאטי ולשיפא" (הראל, 2026, עמ' 273). תמיר כיוון בדבריו לכך שאלעזר התאושש והוביל את צה"ל בקור רוח ואילו דיין ראה שחורות וניבא שמדובר ב"נפילת הבית השלישי". אין זה מובן מאליו שבמלחמת התקומה ("חרבות ברזל") לא היה בדרום גורודיש כזה. ולא היה.

בחזרה למלחמת יום הכיפורים, הרי שבחזית הדרום, קבע שיף בצדק, כי על אוגדה 143 שעליה פיקד אלוף (מיל') אריאל "אריק" שרון, הוטלה המשימה הקשה ביותר – "הקמת ראש הגשר" (שיף, 1974, עמ' 181). שרון, אולי המפקד הטקטי הטוב ביותר בתולדות צה"ל, שפיקד על הצנחנים בפעולות התגמול ובמלחמת סיני, על אוגדה בקרב אום כתף ב-1967 ותרגל כאלוף פיקוד הדרום את תוכנית הצליחה, היה האיש הנכון במקום הנכון.

עם זאת, דומה ששיף החמיץ מעט מן הדרמה שכלל מבצע "אבירי לב" (צליחת התעלה), שניתן לתאר כקרב הקשה ביותר בתולדות צה"ל. הייתה זו משימה כמעט בלתיאפשרית. שרון תכנן תוכנית מבריקה ודחף למימושה גם שכשהוא ואנשיו נתקלו במכשולים שנראו בלתי עבירים. בעוד ההכנות לצליחה בעיצומן נתקלו הכוחות שהיו עתידים לצלוח, כמו גם אמצעי הצליחה (גשר הגלילים,

הדוברות וה'תמסחים'), במכשול לא צפוי – פקקי ענק בצירים שמובילים לתעלה. למרות הפקקים והפקפוקים בפיקוד בדבר היכולת של האוגדה לבצע הודיע שרון לברלב: "זה הלילה, בטוח". את מבצע צליחת התעלה, "אבירי לב", תיאר שיף כרגע הדרמטי של המלחמה, אך עדיין תיאורו יחסית לקוני. כוחות חטיבה 14 (שיף, משיקולי צנזורה וביטחון מידע, כינה אותה "חטיבת ההבקעה") נעו ליעדיהם ועד לשעה 21:21, כשהגיעו לצומת "לכסיקון-טרטור", לא נתקלו בהתנגדות של ממש. ואז נפתחה אש תופת. גדודי החטיבה מצאו עצמם נתונים בקרב שריון מטווחים קצרים. בחושך ששרר התערבבו כוחות החטיבה והכוח המצרי אלו באלו והתקשו לזהות מי הוא מי. אפילו טנק המח"ט, אל"מ אמנון רשף, לקח חלק פעיל בלחימה והשמיד שלושה טנקים מצריים. באותו לילה נהרגו כ-120 מחיילי חטיבה 14 ו-62 נפצעו. מספר שלא היה לו אח ורע בתולדות מלחמות ישראל בקרב בודד. תיאור זה נפקד במידת מה מספרו של שיף.

במקביל לקרב של חטיבה 14, "הצנחנים מטילים את סירות הגומי למים. דריכות רבה. הראשונים מטפסים על הדופן התלול שממערב לתעלה. המצרים אינם. איתותי אור מעבר לתעלה, וקול קורא במכשיר הקשר "הקמנו את המאחז. אנחנו באפריקה". עתה באים האחרים. סירות עמוסות צנחנים רצות בתעלה הלך ושוב" (שיף, 1974, עמ' 183). בהמשך הלילה, כתב, "נראים כדורים נותבים בגדה המערבית. הצנחנים מטהרים שם את ראש הגשר" (שיף, 1974, עמ' 184). למחרת תוגברו הצנחנים של מט בכוח מחטיבת השריון 421 שבפיקוד אל"ם חיים ארז. גדוד הטנקים, שבפיקוד רס"ן גיורא לב, ביצע פשיטה על בסיסים בגדה המערבית. "הם פוגעים בכלי רכב ובעמדות תותחים וגם בשתי סוללות טילים" (שיף, 1974, עמ' 189).

שיף לא נמנע מלמתוח ביקורת על מהלכים שנראו לו חסרי תכלית. על הטלת גדוד הצנחנים 890 לטיהור ציר "טרטור" בליל ה-16 באוקטובר, כתב כי הם נכנסו לקרב "בלי שיוכנו כראוי" (שיף, 1974, עמ' 189). עדות שהביא המחישה כמה עז וקשה היה הקרב של הצנחנים בחווה הסינית. "אחד מהשוכבים בתעלה השתתף בפעולה בביירות נגד מטה החזית העממית הדמוקרטית. אז חשב כי האש הניתכת מבניין המיפקדה אין עזה וצפופה ממנה. עתה הוא רואה כי אותו קרב היה כמשחק ילדים" (שיף, 1974, עמ' 191). יש לציין, שבזכות העובדה שהצנחנים ריתקו את תשומת הלב של המערך המצרי אליהם נפתח הציר המקביל לתנועה מסיבית של צה"ל, צליחת התעלה הצליחה (איילנד, 2018, עמ' 47). בהמשך תיאר שיף את לחימת האוגדות בפיקוד שרון ואדן בגדה המערבית עד לכיתור הארמיה השלישית וההגעה לסיפה של ההכרעה בחזית הדרום ולהשגת הפסקת אש בחזית הצפון.

למרות המחדלים והטעויות, התעקש שיף, בצדק, לציין לחיוב את המטה הכללי בראשות הרמטכ"ל אלעזר. "אותו הפיקוד שנכשל בהכנת הצבא ובתפיסה האסטרטגית, גילה כשרון צבאי לאחר שלב הבלימה במלחמה. כושר ההתאוששות של צה"ל מעיד על רמתו המבצעית הגבוהה של צבא זה ועל יכולתו של הפיקוד, וביחוד על הפיקוד הזוטרי, להסתגל למצבים חדשים" (שיף, 1974, עמ' 244). בכל האמור באחריות הממשלה כתב שיף כי "מסתבר כי הצמרת לא חשה כראוי מה מתרחש מעבר לגבעה. אחרי כן הופצה טענה "כולנו אשמים", כמו יכל כל משה לדעת מה שחייב היה לדעת משה דיין" (שיף, 1974, עמ' 69).

19 יום של מערכה בתמרון ולאחריה כחצי שנה של מלחמת התשה שבה הגן צה"ל על הקווים שאליהם הגיע יצרה את התנאים במשא ומתן להגיע לכדי הפסקת אש עם סוריה שהחזיקה מעמד כחמישים שנים ולהסכם שלום יציב עם מצרים. לידל הארט ציין בשעתו כי "אנו למדים מן ההיסטוריה שניצחון שלם מעולם לא הביא בעקבותיו את התוצאה שהמנצחים מצפים לה תמיד – שלום מלא ובר-קיימא. בכל ניצחון טמונים זרעי המלחמה הבאה, משום שהניצחון מעורר בלב המנוצחים שאיפה לנקמה ולהשבת זכויות ומצמיח יריבים חדשים" (לידל הארט, 2019, עמ' 72). בהמשך לכך כתב האלוף (מיל') דורון אלמוג, שלחם במלחמה כמ"פ בצנחנים, כי "ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת יום הכיפורים – שהייתה הרבה פחות מוחצת ומשכנעת מבחינה צבאית מזו שהושגה במלחמת ששת הימים – יצרה מצב אסטרטגי חדש, יציב בהרבה מהמצב ששרר לאחר מלחמת ששת הימים" (אלמוג, 1999, עמ' 52). הכרעה זו (שעדיין הותירה הישגים בידי הצד השני) הביאה ליציבות ולמגע עם מדיניים בין ישראל למצרים שנחתם בשנת 1979, ולמעשה להישג אסטרטגי משמעותי לישראל.

מימין: סגן מפקד אוגדה 162, תא"ל דוביק תמרי, מפקד אוגדה 143, אלוף (מיל') אריאל שרון, שר הביטחון משה דיין, מפקד חזית הדרום, רא"ל (מיל') חיים ברלב, ומפקד אוגדה 162, אלוף אברהם "ברן" אדן, במלחמת יום הכיפורים לאחר צליחת התעלה (צילום: יוסי גרינברג, לע"מ).

לאחר היממה הקשה באוקטובר 2023, שהייתה במידה רבה קשה מזו שאירעה חמישים שנים קודם לכן, ובדומה לדדו ואלופיו, "הלוי ופינקלמן התאוששו במידה רבה והובילו את המאמץ ההתקפי בחודשים הבאים. חוסן אישיותו של הלוי בא לידי ביטוי, דווקא כשהצבא נקלע למשבר כה חריף. "התפקוד של הרמטכ"ל היה פשוט פנומנלי, בוודאי בהתחשב בנסיבות", אומר בכיר באחת מזרועות הביטחון האחרות. השניים, כמו עמיתיהם במטכ"ל, דחפו מהרגע הראשון למהלך קרקעי נרחב ככל האפשר ברצועה, חרף החשש לאבדות מרובות" (הראל, 2026, עמ' 274). בניגוד לצה"ל ב'73, שבו התמרון הקרקעי היה בבחינת ברירת מחדל ברורה מאליה, בשנת 23' התמרון הקרקעי נתפס ככלי האחרון בארגז הכלים, כלי שמערכיו סבלו מכשירות לא מיטבית בלשון המעטה, שהתוכניות להפעלתו היו חסרות עד לא קיימות ושהאמון בו היה מועט. והנה בזכות התקשורת המפקדים הבכירים שעליה הצביע הראל, ממש כפי שתבע בשעתו תמיר מגלנט, צה"ל אכן הגיע למחנה הפליטים שאטי ולבית החולים שיפא בעזה, ימים אחדים לאחר כניסת כוחותיו לרצועה, בסוף אוקטובר. גם זה אינו מובן מאליו.

כוחות צה"ל, בסדיר ובמילואים, בפיקוד מפקד פיקוד הדרום ירון פינקלמן, ביצעו תמרון התקפי ברצועת עזה ורשמו הישגים טקטיים רבים, כשלחמו מעל ומתחת לפני הקרקע (מערכת אתר צה"ל, 2023). המערכת היריבה פורקה באמצעות שילוב בין מאמץ אש, שתקף את המנהרות סמוך לתמרון כוחות היבשה בשטח האויב, ואשר שלל מפעילי חמאס את המחסה שבתווד התת-קרקעי ("מקדם השבירה"), לצד מאמץ תמרון יבשתי שצד והרג את פעילי חמאס שנאלצו להישאר מעל פני הקרקע (תמיר, 2024). היגיון זה התבקש לנוכח טבעו של האויב, וצה"ל אף ביצע מהלכים שונים (כיבוש העיר עזה, למשל) במהירות וביעילות גבוהה בהרבה משל צבאות מערביים אחרים בשנים האחרונות. האוגדות המתמרנות פגעו באלפי פעילי חמאס וגא"פ, השמידו אמצעי לחימה ותשתיות צבאיות (ובכלל זה מנהרות, מפקדות, מחסני תחמושת ועמדות לחימה) והפגינו כושר לחימה מרשים.

נוכח תחושת הדחיפות התגלו כוחות המילואים ביבשה כמכפיל כוח, למרות הזנחה רבת שנים. הניסיון המבצעי, הבגרות ושיקול הדעת, הידע המקצועי והמוטיבציה הרבה, אפשרו להם להדביק את הפערים שבינם ובין הצבא הסדיר, ולא פעם גם להוביל את מאמצי הלחימה. כך למשל, גדוד צנחנים מילואים 697 (חטיבה 551), עליו פיקד סא"ל (מיל') צח אקשטיין, שבשורותיו לחמתי, היה הגדוד הראשון שתמרון רגלי לרצועת עזה ולחם בהצלחה בבית חאנון, בבית להיא, באלעטאטרה ובשכונת שיח' רצ'ואן שבעזה.

בשיחות עם מפקדים ועם חיילי מילואים מיחידות נוספות שלקחו חלק בלחימה, ובהם חטיבות 55, 16 ועוד, עלה שזו הייתה גם חווית הלחימה שלהם. בסיום סבב א' של הלחימה, בינואר 2024, אמרתי למג"ד שאמנם המשימות שהוטלו לעלינו לא היו דרמטיות וחיוניות להמשך המערכה כמו אלו שהוטלו למשל, על גדוד הצנחנים מילואים 567 שעליו פיקד בשעתו אלישע שלם ב'1973 (שכבש את תל-שמס בהתקפת לילה מבריקה ואת מוצב החרמון הסורי במבצע מוטס), אך במקצועיות, במסירות, בנחישות וברעות – לא נפלו מהן.

ועדיין, כדאי להתעכב על מה שכתב סא"ל (מיל') לוטס פרן פרח, שבמלחמה היה מג"ד מילואים בחטיבה 16, ברשת X (לשעבר טוויטר). לדבריו, "אנחנו עדיין עסוקים בהדגשה של כמה מצויין דור המפקדים והלוחמים הנוכחי אבל צר לי לספר הדור שלי הוא בינוני במקרה הטוב ובתחומים מסוימים ממש לא מספיק טוב (בעיקר משמעת מבצעית ובקיאיות במקצוע). אתגרי המלחמה הם נוראיים וקשים אבל כמעט בכל מפגש קרבי התמודדנו מול מחבלים בודדים (לכל היותר עשרות) כשיש לנו יתרון כמותי, יתרון באימון, יתרון באמל"ח ויתרון בסיוע. אני לא מדבר על כך שלא עמדנו מול מבחן כמו מלחמת יום כיפור, לא התמודדנו אפילו מול תרחיש הייחוס שאליו התכוננו. ואם זה המצב ואלה ההישגים למה אנחנו עדיין ממשיכים להתפאר ולפאר? כי הנראות היום בצה"ל חשובה מהמהות" (פרן פרח, 2026). צה"ל נלחם כבר שלוש שנים, כתב, "אתם רוצים להגיד לי שלא היה קרב כושל אחד?" (פרן פרח, 2026). האמת נמצאת כנראה באמצע, וגם בטענותיו יש הרבה מן הצדק. הקרב על חאן ינוס למשל, כתב הראל, לווה מקרוב בידי שב"כ והובל בידי מפקד אוגדה 98, תא"ל דן גולדפוס, יוצא השיטת ומח"ט הנח"ל לשעבר. "במערכה אומנם נהרגו אלפי אנשי חמאס, אבל צה"ל התעכב בחאן ינוס במשך יותר מארבעה חודשים. במאמץ נטלו חלק אוגדות נוספות, וכן יחידות מובחרות" (הראל, 2026, עמ' 281). יש לציין כי ביזור הכוח של חמאס, הירידה אל תת הקרקע, ההסתתרות בתוך האוכלוסייה האזרחית ושאר אמצעים, כולם נועדו לאפשר את שרידותו ובכך להאריך את משך המערכה, תוך הבנה שישראל תיקלע למצוקת משאבים ותסכול בשל חוסר היכולת להכריע במהירות (אשכנזי, 2024). גולדפוס, אמר אחד מעמיתיו, "הוא הקצין הכי נחוש בצה"ל, עיקש כמו כלב תקיפה שמסרב להרפות. אם מישחו היה מסוגל להביא את סינוואר, דף או החטופים, זה הוא. במטכ"ל קיוו שנהרוג את השניים כסוג של תיקון על 7 באוקטובר, אבל בפועל בזבזנו כך חודשים, כשבכל שבוע בשב"כ ובאוגדה מבטיחים שהפעם הם סוף-סוף מביאים אותם. סרקנו את כל המנהרות והמרחבים שהכרנו, בלי תוצאות" (הראל, 2026, עמ' 282). לבסוף נהרג סינוואר באוקטובר 2024 בהיתקלות עם כוח מגדוד 450 בפיקוד סא"ל רן, סמוך לשכונת תל סולטאן.

הראל המשיך ותיאר את המשך לחימת צה"ל בעזה, את מבצע "חיצו הצפון" בלבנון ואת המערכה האורת שלו, את מבצע "עם כלביא" באיראן וכן את ראשית מבצע "שאגת הארי" שבו פעל צה"ל באיראן, בשיתוף ארה"ב, ובלבנון. המלחמה, על אף הישגי צה"ל במהלכה, טרם הגיעה לכלל סיום מוסכם, הן בשל טיב האויב, איראן, ראשית הצירים של המערכה כנגד ישראל, וצבאות טרור שמחויבים לאמונה דתית קיצונית, והן מסיבות נוספות.

"ואוקטובר ששוכח אותם אחרי הקציר ואוקטובר שזוכר" (יונתן, 1979, עמ' 49).

שיף הביא בספרו עדויות מפורטות של מפקדי שדה שלחמו בחזית (לרוב ביחידות מילואים) והציג את סיפורן, שלא תמיד זכה לתיעוד נרחב וסופר במלואו רק שנים מאוחר יותר. גם כאן שב והתגלה כעיתונאי וחוקר משובח שידע לחשוף אירועים מרתקים שהשפיעו על המלחמה. אבל לא תיאור הקרבות המאלף הפך את ספרו לחשוב, אלא העובדה שעמד על חולשות צה"ל וזיהה אל נכון את האתגרים בעימותי העתיד. כבר ב־1974 צפה שיף כי במלחמה הבאה יגדל האיום על העורף, שלאחר מלחמת העצמאות ועד 1973 היה מוגן ומבודד באופן יחסי. על ישראל, כתב, "להתכונן למלחמה מסוג אחר. בניגוד לעבר אין היא יכולה למצוא את המענה לאיום הערבי בחיזוק האלמנטים ההתקפיים של צה"ל ולא די גם בחיזוק כוחות הנ"מ שלה. עליה לחזק את ההגנה הפאסיבית הרבה יותר משעשתה בעבר. לתת כיסוי מלא וטוב יותר לאוכלוסייה. אחרת תהיה ישראל חשופה לאיומים וסחיסות, מנהיגותה תתקשה לקבל החלטות וגם מוראל הגייסות ייפגע" (שיף, 1974, עמ' 251). מאז, האיום על העורף רק גדל ובמלחמה הנוכחית הוא היווה חזית נוספת שהותקפה בידי חמאס, חזבאללה, החות'ים והאיראנים, בין שבאמצעות כטב"מים ורחפנים ואש תולדת מסלול לטווח קצר ובין שבטילים בין-יבשתיים (הראל, 2026, עמ' 45, 340, 372).

תובנה אחרת נגעה לחולשה שהפגין צה"ל בלוחמת הלילה. "מאז מלחמת ששת הימים אפשר היה לחשוב כי צה"ל מוסיף לפתח נושא זה. הפשיטה בים על מחנות המחבלים ליד טריפולי שבלבנון והחדירה לביירות לפגוע במנהיגי המחבלים ובמפקדותיהם עשו את הרושם כי אכן כך הדבר. אך בעת המבחן של מלחמת יום הכיפורים נמצא כי סטה צה"ל מהמסורת של לוחמת הלילה. במלחמה זו כמעט שלא פעלו הגופים העיקריים שלו בלילה. הצעות למבצעים ליליים גדולים נדחו בדרך כלל" (שיף, 1974, עמ' 141).

שיף ציין כי "פעולות הלילה המעטות שעשה צה"ל בחזית מלמדות כי אפשר היה להפעיל יותר את היחידות לפעולה התקפית-יזומה בחשיכה, ולא רק לשם תנועה ומעבר מכשולים. דוגמא לכך יכולות

לשמש שתי פעולות בחזית הסורית: כיבוש החרמון הסורי וכיבוש תל-שמס לאחר שהשריון נהדף לאור היום לרגליו" (שיף, 1974, עמ' 142). יש לציין שאת שתי הפעולות ביצעה אותה חטיבת צנחנים מילואים (317), ואין זה מקרי שאת הפעולות הללו (כמו גם את צליחת התעלה) ביצעו בסופו של יום צנחני מילואים במיומנות, במקצועיות ובקור הרוח שאפיין את עילית כוחות המילואים של צה"ל מאז ומתמיד. במלחמת התקומה פעל צה"ל הרבה יותר בלילה משום שהאמל"ח שברשותו הפך את אתגרי ההתמצאות והשליטה בכוחות לפחותים בהרבה ואפשר לו להשיג יתרון על האויב. כך למשל, חלק מהפשיטות בעזה ובלבנון שבהן השתתפתי במלחמה בוצעו בכוונה בלילה בכדי למצות את כל ההסתר וההפתעה שהוא מקנה.

נוסף על כך, מתח שיף ביקורת על הפעלת הכוחות המיוחדים במלחמה וקבע כי "הצנחנים והסיירות לחמו, באומץ רב, אך בדרך כלל ליד השריון וכסיוע לשריון. הם הופעלו כחיל רגלים מעולה, אך לא כיחידות קומאנדו ופשיטה. מבחינה זו איכזב צה"ל" (שיף, 1974, עמ' 142). דוגמה לפוטנציאל שהיה טמון בפשיטות מסוג זה הוא "מבצע כותונת" כנגד חיל המשלוח העיראקי כמאה קילומטר מצפון מזרח לדמשק, שעליו פיקד מפקד סיירת צנחנים, סרן שאול מופז. הפשיטה הוטלה על "אנשי סיירת של חטיבת הצנחנים הסדירה. מעמידים לרשותם הליקופטר אחד, ועם חשיכה הוא חודר בטיסה נמוכה לשטח הסורי. הבעיה היא ניווט מדויק, בחשיכה המוחלטת עד למטרה. תחילה מפוצצים את הגשר הגדול, שאיש אינו שומר עליו. כנראה, אין הסורים דרוכים לפשיטות בעומק שטחם. ליבם נתון יותר לחוף – שם ריתקו שתי חטיבות צבא. לאחר הפיצוץ מתרכזים אנשי הסיירת במארב ליד הריסות הגשר. תוך שעה קלה מתחילות להתרכז בקרבת הגשר מכוניות צבאיות. זוהי שיירה של הצבא העיראקי, המכילה בעיקר מובילי טנקים. עכשיו מגיע תורה של השיירה. אש עזה נפתחת לעברה, ורבים מכלי הרכב נפגעים" (שיף, 1974, עמ' 151). הפגיעה בגשר עיכבה במעט את הגעת חיל המשלוח העיראקי, שכלל 16,000 חיילים ו-250 טנקים, לרמת הגולן, אך לא הרבה מעבר לכך והייתה בבחינת "ניסיון לרוקן את הים בכפית". בניגוד לכוחות היבשה, שייטת 13 דווקא הוציאה לפועל פשיטות חבלה כנגד ספינות חיל הים המצרי, שאת אחת מהן, מבצע "לידי", תיאר שיף כ"פעולה נועזת" (שיף, 1974, עמ' 193).

זהו לקח שחזר על עצמו במלחמות הבאות, אם כי במלחמה האחרונה יש לציין כי צה"ל הוציא שורה ארוכה של מבצעים מיוחדים שלהם זיקה למערכה העיקרית, והם תמכו בה, בין שבהכנתה או בסיוע לכוחות במהלכה. דוגמה למבצע שכזה הוא מבצע "רבות הדרכים", פשיטה רחבת היקף שביצעה יחידת שלדג שהונחתה ממסוקים על מרכז סרס ועל מפעל תת-קרקעי לייצור טילים מדויקים איראני סמוך לעיר מציאף שבסוריה. הפשיטה נערכה בלילה שבין 8 ל-9 בספטמבר 2024, ובמהלכה פגע הכוח בחיילים סורים והשמיד מערכות ואמצעי לחימה במתקן (אל"ם ב', 2025). דוגמה בולטת אחרת היא מבצע "ארנון" לחילוץ ארבעה חטופים משבי חמאס, שבוצע בידי הימ"מ בסיוע כוחות מחטיבות כפיר, גבעתי, הצנחנים וחטיבה 7. "חילוץ הרביעייה מלב מחנה הפליטים נוסיראת, היה קשה במיוחד ובמהלכו נהרג קצין הימ"מ רב-פקד ארנון זמורה" (הראל, 2026, עמ' 319). הכוחות הפתיעו את האויב בעצם העובדה שפעלו דווקא ביום, על אף שהיה בכך סיכון לכוחותיו, משום שהאויב העריך שנתקוף דווקא בלילה. המבצע ראוי לתשומת לב מיוחדת נוכח ציון 50 שנים לאנטבה באחרונה. בשנים שחלפו מאז המבצע ההוא באוגנדה היה חשש שהוא יהפוך מאתוס – קרי ערך ונורמה שלהם שותפים כלל האזרחים – למיתוס, כלומר מבצע מן האגדות שאיש כבר אינו זוכר, מבצעיו כבר לא בין החיים והנורמה שנקבעה בו נראית לא ריאליטת ולא מחייבת. המחויבות שהציבור והצבא הפגינו ביחס להשבת החטופים במלחמה בין שבמבצעים נועזים עתירי סיכונים ובין שבעסקאות שבויים מלמדת שמחויבות זו נותרה כשהייתה.

בספרו, הראל העדיף לתאר את המלחמה ממעוף הציפור ונמנע, ככל הנראה משיקולים של מיקוד, מירידה כזו לפרטים בהמשך המלחמה. חבל שכך. בכל האמור בלקחים, הוא אמנם נתן כמה סימנים אך ניכר כי העובדה שהמלחמה טרם הסתיימה רשמית הקשתה עליו למנות אותם. גם כך הניתוח המאלף שלו בדבר הדרך למלחמה, והאופן הסדור שבו הניח זה אחר זה את הלבנים שמהם מורכב אותו יום נורא ב-7.10.2023, הפכה את ספרו כמעט מייד עם פרסומו לחשוב ולעמוד תווך במחקר על אודות המלחמה.

שיף הוציא מתחת ידו ספר כתוב למופת, שתיאר היטב, רק שנה מסיום המלחמה את הרקע לפריצתה, את שלביה השונים וכן הציג שורה של לקחים שראוי ללמוד ממנה ברמה הטקטית, האופרטיבית והאסטרטגית. במה בכל זאת הספר חסר? בנתונים ובשמות. קצינים מצוטטים מבלי ששם מופיע, פעולות גדודים וחטיבות מתוארות ללא מספר או שם החטיבה באופן שמקשה מעט על הקורא לשייכם. אין בכך בכדי לפגום באיכות הכוללת של הספר, וניכר כי הדבר נבע מאילוצי

צנזורה וביטחון מידע (כמו גם שמירה על חסיון מקורות). גם כך וגם כך, הספר ניתח את המלחמה ואת לקחיה באזמל חד ומסקנותיו הנוקבות נותרו רלוונטיות גם עתה. הקריאה בספרו של הראל שונה בשל היותה קרובה בהרבה לאירועים, וכמוה כחיטוט בפצע פתוח וכואב במיוחד. לא פעם הקורא ימצא עצמו משפשף את עיניו באי אמון שהדברים אכן התרחשו כך ומשום כך. כמו שיק, גם הראל יודע לספר סיפור מאלף מבלי לוותר על היסודיות ועל הירידה לפרטים ולא החמיץ את היער בבקשו לתאר את העצים שבו. אמנם, לטעמי חסר בספר תיאור מקיף יותר של הלחימה לאחר מתקפת החמאס, הן בעזה והן בזירות נוספות, אבל גם כך התוצאה היא ספר חשוב וכואב לקריאה. גם בקריאה חוזרת הכאב והקושי לא שוככים ויחד עם זו קריאת חובה, במיוחד אם שואפים לא לחזור על טעויות העבר.

המחבר מודה לאלוף ירון פינקלמן ולתא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל על הערותיהם הטובות.

רשימת המקורות:

- אלמס, דין שמואל (25 במאי 2026). "לא ראינו את האמברגו הגרמני מגיע": הבכיר במערכת הביטחון מסכם 32 שנה". **גלובס**.
- אורן, אמיר (20 ביוני 2007). "תמיד כתב, ומעל לכל ב'אראצו'". **הארץ**.
- איילנד, גיורא (2018). **לא נרדם בלילות**. ידיעות ספרים.
- אלמוג, דורון. (ספטמבר 1999). "לקחי מלחמת יום הכיפורים – מבט לעתיד", **מערכות**, גיליון 366-367, עמ' 55-50.
- ארצי, שלמה (1988). "עבד הממהר". **חום יולי אוגוסט**.
- אשר, דני (2003). **לשבור את הקונספציה**. מערכות.
- ברטוב, חנוך (מהדורה מחודשת, 2002). **דדו: 48 שנה ועוד 20 יום**. דביר.
- הראל, עמוס (2026). **06:29**. כנרת-זמורה.
- יונתן, נתן (1979). **שירים עד כאן**. ספרית פועלים.
- לידל הארט בזיל הנרי (2019). **מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה**. מערכות ומודן.
- מערכת אתר צה"ל (7 בנובמבר 2023). "הצהרת מפקד פיקוד דרום: 'נלחמים בלב העיר עזה, ליבת הטרור, ולא נעצור עד לניצחון'". אתר צה"ל.
- פינקל, מאיר (מרץ 2025). "50 (ואחת) שנים למלחמת יום הכיפורים: האם מרוב עצים כבר לא רואים את היער? ותובנות בקשר ללמידה ממלחמת 'חרבות ברזל'". **בין הקטבים**, גיליון 43, עמ' 75-90.
- פרן, פרח, לוטם (13 ביוני 2026). "מה למדתי בעזה פרק 6 – ענוה". **רשת X** (לשעבר טוויטר).
- שיק, זאב (1974). **רעידת אדמה באוקטובר**. זמורה-ביתן-מודן.
- שלח, עפר (23 ביוני 2007). "חשבון נפש". **nrg מעריב**.

ראיונות:

- אשכנזי, גבי (2024).
- אלי"ם ב', (2025).
- תמיר, משה (2024).